

ANTROPOLOŠKA DEMOGRAFIJA: SPODLETELA ZDRUŽITEV ANTROPOLOGIJE IN DEMOGRAFIJE?

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: V pričujočem prispevku avtorica presoja uveljavljanje antropološke demografije na preseku med demografijo in antropologijo. Hkrati zatrjuje, da so okoliščine nastanka tega podpolja v demografiji pogojevale tudi bolj sistematično ukvarjanje z demografskimi pojavi v socialni in kulturni antropologiji. Ali bo antropologom in demografom uspelo oblikovati tako družbeno teorijo, ki bo zadovoljila ene in druge kljub njihovim konvencionalnim disciplinarnim epistemološkim in metodološkim razlikam, je temeljno raziskovalno vprašanje, ki usmerja razpravo v pričujočem besedilu.

Abstract: The focus of this article is an analysis of anthropological demography as a discipline situated at the cross section of demography and anthropology, and its recognition by professionals. The author posits that the circumstances that accompanied the birth of this subfield of demography also resulted in a more systematic research of the demographic phenomena in social and in cultural anthropology. Will anthropologists and demographers succeed in creating a social theory that will be able to satisfy both regardless of their conventional disciplinary epistemological and methodological differences?

Uvod

Zakaj je iskalec raziskovalnih spletnih zbirk podatkov in storitev bolj uspešen, ko vtipka geslo »antropološka demografija« kot pa »demografska antropologija«?¹ Sprva je odgovor preprost: antropološka demografija je že uveljavljena poddisciplina demografije, medtem ko skovanko demografska antropologija uporabljajo v svojih razpravah tisti socialni in kulturni antropologi, ki v svoji disciplini šele skušajo uveljaviti področje reprodukcije in rodnega vedenja. Izraz demografska antropologija torej še ni izenačen s prepoznavnostjo poddiscipline v socialni in kulturni antropologiji, je pa prepoznaven v biološki in arheološki antropologiji (Greenhalgh 1996: 99).

V pričujočem prispevku obravnavam prizadevanja demografov in antropologov v zvezi z oblikovanjem antropološke demografije, pri čemer se opiram na njihove presoje meddisciplinarnih razhajanj in zblíževanj. S tega vidika omejujem razpravo na dva časovna mejnika. Prvega umeščam v drugo polovico devetdesetih let prejšnjega stoletja, v čas, ko je bilo objavljenih kar nekaj odmevnih del, ki jih razumem kot programska izhodišča antropološke demografije. Čeprav avtorji teh del kritično presojujejo bolj položaj in vlogo antropologije v prebivalstvenih študijah, slednje utemeljujejo prav skozi poudarjanje »neprehodnih« epistemoloških razlik med demografijo in antropologijo. Zaradi tega je prvi vtis ta, da si bolj prizadevajo za izgradnjo samostojne demografske antropologije znotraj antropološke discipline kot pa poddiscipline na preseku demografije in antropologije.

Desetletje pozneje razumem kot drugi časovni mejnik. Od prvega se razlikuje po poskusu preseganja epistemoloških razlik bodisi z zagovarjanjem interdisciplinarnega timskega dela demografov in antropologov bodisi s prizadevanji enih

in drugih po oblikovanju splošne družbene teorije, s katero bi presegli pomanjkljivosti in pristranosti obeh disciplin pri razlagi demografskega vedenja, zlasti zgodovinskega demografskega prehoda. Kakšna bo prihodnost demografske antropologije? Ali se bo uveljavila kot nova disciplina na preseku dveh konvencionalno epistemološko radikalno različnih disciplin – demografije in antropologije, je temeljno raziskovalno vprašanje pričujočega prispevka.

Kdaj se je začelo?

Prav gotovo je znameniti evropski rodnostni projekt, znan kot Princeton European Fertility Project, pogojeval bolj načrtno in sistematično ukvarjanje socialnih in kulturnih antropologov z rodnostnim vedenjem. Skoraj dve desetletji trajajoči projekt (1963–1979) so izvajali predvsem ameriški demografi z namenom sistematičnega zbiranja statističnih podatkov, ki bi dokumentirali stopnje rodnosti in družbenoekonomske spremembe v približno sedemsto evropskih provincah v obdobjih poglobitnega padca rodnosti v Evropi med letoma 1850 in 1950. Zakaj? Šele s tako evidenco bi lahko empirično preverili tačas edini razlagalni model zgodovinskih rodnostnih sprememb, bolj znan kot klasična teorija demografskega prehoda. To je teorija, ki je stopnje družbene rodnosti in smrtnosti razumela kot pokazatelje progressa in univerzalnega prehoda od predindustrijskega k modernemu življenju. S tega vidika je skorajda nujen ovinek k orisu nekaterih bolj odmevnih domnev klasične teorije demografskega prehoda.

Teorija demografskega prehoda od visokih stopenj rodnosti in smrtnosti k njihovim nizkim stopnjam se je uveljavila v petdesetih letih prejšnjega stoletja.² Kot splošna teorija je izhajala iz podmene, da se je populacijska rast sprva pojavila »v času industrializacije«. Zaradi dosežkov t. i. industrijske

1 ProQuest; multiple database; demographic anthropology/anthropological demography, <http://proquest.umi.com/pqdweb?RQT=302&cfc=1>.

2 Več o avtorjih teorije demografskega prehoda, njenih predpostavkah in družbenem ozadju njenega oblikovanja glej Knežević Hočever 2006.

revolucije – znatnih izboljšav na področju proizvodnje, kmetijstva, transporta, zdravstva ipd., ki naj bi pogojevali dvig osebnega življenjskega standarda, naj bi smrtnost upadla, rodnost pa ostala visoka. Skladno s tem je eden med njenimi avtorji, demograf Frank Notestein, zatrjeval (v: Szreter 1993: 662), da se rodnost v primerjavi s smrtnostjo slabše odziva na procese modernizacije. V t. i. predmodernem obdobju naj bi namreč družbe ohranjale visoko rodnost zaradi hkratne visoke smrtnosti s pomočjo cerkvenih doktrin, z moralnimi kodeksi, zakoni, izobraževanjem, običaji skupnosti, s poročnimi navadami in z družinskimi organizacijami. Prav zaradi take vztrajne »kulturne vpetosti« naj bi se rodnostno vedenje spreminjalo le postopoma; rodnost naj bi začela upadati bolj kot rezultat kumulativnih učinkov industrializacije in modernizacije, ki jih je eden med ocenjevalci teorije prehoda, zgodovinski demograf Szreter, na podlagi Notesteinove razlage (str. 662) nekoliko poenostavljeno in shematično povzel takole: povečano preživetje, naraščajoča kultura individualizma, povečane potrošniške aspiracije, pojav obsežnih in družbeno mobilnih urbanih populacij, prenos raznoterih družinskih funkcij na tovarne in šole in upadanje fatalističnih mišljenjskih navad v prid bolj prizadevnih.

Na podlagi tako zasnovanega splošnega procesa demografskega prehoda je Notestein razločeval tri obsežne tipe nacionalnih populacij: prvega so predstavljale populacije t. i. evropskega izvora, značilno zanje pa naj bi bilo, da so takrat že prešle vse tri faze demografskega prehoda in da so bile v stanju »začetka upadanja« prebivalstvene rasti. Drugi tip so predstavljale »populacije v zgodnji fazi demografske evolucije«, v kateri se je dogajala hitra »prehodna populacijska rast«, ker je smrtnost že začela upadati, tradicionalno visoka rodnost pa je še vztrajala, ker se bojda »sile modernizacije« še niso povsem uveljavile. Zadnjo kategorijo pa so predstavljale tiste države, ki so komaj vstopile na pot demografskega prehoda. Čeprav so bile njihove stopnje prebivalstvene rasti šibke zaradi visoke smrtnosti, ki je dobesedno izravnala visoko rodnost, so bile za Notesteina populacije z »visoko potencialno rastjo«, ki bi bila mogoča takrat, ko bi te države zajela ekonomski razvoj in modernizacija (v Szreter 1993: 662).

Teorija demografskega prehoda je torej ponudila splošni zgodovinski model, ki je povezal upadanje rodnosti z zahodnim stilom družbenoekonomske modernizacije in politične liberalizacije, recept za pospeševanje razvoja v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki. V skladu z dejavnostjo ameriških načrtovalcev globalne povojne rekonstrukcijske politike, ki so videli nevarnost zlasti v ekonomsko nerazvitih predelih Azije s takrat eno tretjino svetovne populacije in izrazito prebivalstveno rastjo, so zagovorniki teorije demografskega prehoda svoja temeljna izhodišča prilagajali (Szreter 1993: 675). Če je torej Notestein še leta 1944 poudarjal, da je treba nujno in sočasno z vsemi sredstvi oblikovati tako »družbeno ozadje«, ki bo naklonjeno zmanjševanju rodnosti v nekaterih kolonialnih agrarnih državah, kar bi seveda zahtevalo »popoln in integriran program modernizacije«, je že leta 1947 dopuščal možnost, da lahko »skrbno načrtovanje« družine, še posebno v zgodnjih fazah, pospeši proces upadanja rodnosti v agrarnih

družbah in da je celo prednostna naloga vedeti, kako znižati stopnje rodnosti. Intervencijski programi družinskega načrtovanja, s katerimi bi lahko znižali rodnost v tretjem svetu, so bili torej utemeljeni v podmeni, da so kmetje racionalna bitja, ki jim zgolj primanjkuje kontracepcijskih sredstev za načrtovanje družine, zanemarjajo pa celoten kontekst oblikovanja reproduktivnih odločitev (Hodgson 1983: 22–23). Notestein je bil prepričan, da je prebivalstveni problem na svetovni ravni preveč resen, da bi lahko kar čakali na rezultate postopnih procesov urbanizacije, kakršni so se dogajali v zahodnem svetu. Zato pa bi morali poglobiti znanje o vzrokih bolj trajnega upadanja rodnosti, kjer se je prvič pojavilo, t. j. v podeželski Franciji v zgodnjem devetnajstem stoletju in v Vzhodni Evropi v obdobju med obema vojnama (v: Szreter 1993: 671–672).

S tega vidika so rezultati princetonskega projekta pokazali, da pred začetkom upadanja rodnosti v evropskih provincah ni bilo praks družinskega omejevanja (zeleno število otrok); da je imel premik od naravne rodnosti k družinskemu omejevanju za posledico začetek upadanja rodnosti poročenih; da je upadanje celotne rodnosti posledica izključno upadanja rodnosti poročenih, medtem ko so bile spremembe v poročnosti (na primer zunajzakonske zveze) za samo upadanje rodnosti sorazmerno nepomembne; da se je upadanje rodnosti poročenih hitro zgodilo; in da je bilo upadanje, ko se je enkrat pojavilo, ireverzibilno. Toda ena med pglavitnimi in nepričakovanimi ugotovitvami je bila, da se je, kljub velikim družbenoekonomskim razlikam med njimi, upadanje rodnosti skoraj hkrati pojavilo v večini zahodnih in severovzhodnih evropskih provinc. Potemtakem ni obstajala nikakršna konsistentna relacija med časovnim začetkom padca rodnosti in meritvami družbenega in ekonomskega razvoja; zagovorniki teorije demografskega prehoda so se znašli v zagati: klasične napovedne spremenljivke teorije demografskega prehoda – urbanizacija, pismenost, smrtnost novorojenčkov in otrok ter industrializacija – niso utemeljile zgodovinskega padca rodnosti. Tako so avtorji projekta prišli do enega med pglavitnimi sklepi, da bi bilo kot alternativo nujno upoštevati t. i. kulturne dejavnike ali jih upoštevati vsaj kot dodatne razlagalne parametre. Ali, kot sta strnila dva člana projektne skupine:

Kulturno ozadje je vplivalo na začetek in razširitev upadanja rodnosti neodvisno od družbenoekonomskih okoliščin. Bližja območja s podobnimi družbenoekonomskimi okoliščinami so vstopila v obdobje prehoda v različnih obdobjih, medtem ko so območja, ki se razlikujejo v družbenoekonomskem razvoju, imajo pa podobno kulturo, vstopila v prehod v podobnih obdobjih (Knodel in van de Walle v: Kertzer in Ficke 1997: 11).

Rodnost je bila potemtakem signifikantno povezana s »kulturo«, ki so jo sodelavci projekta tačas opredelili s parametri, kot so: jezik, etničnost in geografska regija, in ne s parametri, s katerimi so merili družbenoekonomski razvoj v skladu s teorijo modernizacije. Tako so ti rezultati privedli demografijo naravnost h kulturni antropologiji, k domnevemu viru modrosti o naravi kulture (Greenhalgh 1995: 5–6; Kertzer in Fricke 1997: 10–11; Friedlander idr. 1999: 497–499; Douglass idr. 2005: 10–11).

Ob koncu princetonskega projekta, t. j. v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, je rodnost tretjega sveta začela upadati in potreba po teoretični podlagi za intervencijo v teh deželah, ki naj bi jo zagotavljala teorija prehoda, ni bila več tako aktualna. Za eno med bolj kritičnimi ocenjevalkami družbene konstrukcije prebivalstvene znanosti, antropologinjo Greenhalgh, je bil ta trenutek zamujena priložnost demografov, da bi se zgledovali po tedanjih študijah razvoja v družboslovju, ki so že »obračunale« s klasično teorijo modernizacije (1996: 47). Nanovo oblikovan demografsko difuzionistični ali kulturni pristop pa je bil še vedno vpet v teorijo modernizacije iz sredine prejšnjega stoletja – kultura je bila še vedno ozko gledana kot komunikacija o kontracepciji, padec rodnosti pa družbenotehnični proces, ki razširja kontracepcijsko tehnologijo (Greenhalgh 1996: 58).

Zakaj »rodnost« do nedavnega ni bila predmet preučevanja socialnih in kulturnih antropologov?

Trditev, da socialni in kulturni antropologi že »tradicionalno« niso preučevali demografskih pojavov, ni povsem točna. Kertzer in Fricke (1997: 3) sta našla zametke socialnoantropološkega zanimanja za popise prebivalstva v britanskem vodiču za izvedbo terenskega dela že v poznem 19. stoletju. Avtorja med drugim zatrjujeta, da ni naključje, da so prvotno bolj britanski kot pa ameriški antropologi kazali večje zanimanje za demografijo, saj naj bi prvi bolj poudarjali pristop družbene strukture in sorodstva kot pa kulturne rekonstrukcije, ki je zaznamoval druge. Hkrati naj bi tudi demografi uvozili vse implikacije bolj pravne, k pravilu usmerjene britanske strukturalnoantropološke predstave o kulturi (*ibid.*: 3), kar se je nazadnje pokazalo tudi pri obravnavi »kulture« v princetonskem projektu. Na drugi strani pa Greenhalgh ugotavlja (1990: 99–100), da so se v ZDA, z izjemo bioloških in arheoloških antropologov, kulturni antropologi zanimali predvsem za ekološke in evolucijske vsebine ter le obrobno za družbene, kulturne, ekonomske in politične vidike demografskega prehoda. Vzroke za tako stanje pripisuje dejstvu, da so antropologi na rodnost gledali zgolj kot na del vedenja, ki je bilo umetno izvzeto iz širših kontekstov obravnav sorodstva in družine. Na teorijo demografskega prehoda pa so gledali kot na preveč avtomatično, premočrtno podobo sprememb v demografskih režimih, na nadzorovanje rodnosti pa kot na preveč povezano z modernizacijo in vesternizacijo, t. j. s procesi, ki spodjedajo kulturno raznolikost, ki jo antropologi na terenu šele odkrivajo. Nazadnje naj bi jih od tovrstnih obravnav odvrčala povezanost demografije s kvantifikacijo in z upravljanjem s številkami; protikvantifikacijski predsodek naj bi bil sorazmeren naraščajočemu številu zagovornikov interpretativnih, strukturalističnih, v prakso usmerjenih in postmodernističnih antropologij (Greenhalgh 1990: 100).

Oblikovanje antropološke demografije in demografske antropologije

Čeprav so bili tvorci britanske socialne antropologije neke vrste predhodniki demografskih antropologov, rodnost ali katerikoli drugi demografski pojavi niso bili v središču

njihovega zanimanja; niso imeli izrazitega statusa predmeta preučevanja. Podobno bi lahko trdili za tiste demografe, ki so v svojih razlagah demografskih podatkov upoštevali njim znane in dostopne etnografije. Taki so bili predvsem predstavniki mikrodemografije, ki so prvi spregovorili o pomanjkljivosti temeljnega orodja demografskega preučevanja – obsežnih anketnih raziskav in obsedenosti z meritvami. Še posebno v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja se je namreč zdelo, da bodo anketne raziskave na svetovni ravni merile in pojasnjevale rodnost v revnejših državah z odkrivanjem signifikantnih povezav med opazovanimi spremenljivkami v enkratni časovni točki opazovanja. Demografi bi tako lahko zbrali ogromno podatkov o nacionalnih populacijah sveta, ne da bi karkoli vedeli o njih; tako so bile naravnane znamenite Svetovne rodnostne raziskave.³

Potreba po večjem razlagalnem dometu na terenu zbranih podatkov je narekovala postopno institucionalizacijo antropološke demografije. Leta 1982 so zagovorniki mikrodemografije ustanovili Delovno skupino o mikro pristopih demografskega preučevanja,⁴ nekaj let pozneje pa še Komite o antropološki demografiji pri Mednarodnem združenju za znanstveno preučevanje prebivalstva (IUSSP),⁵ da bi promovirali uporabo tudi antropoloških in drugih terenskih raziskovalnih metod v demografskem raziskovanju. Prepričani so namreč bili, da anketne raziskave niso pomanjkljive le zaradi narave zbiranja podatkov, ampak da so podatki sami vprašljive veljavnosti, saj so zbrani v kategorijah, ki jih oblikujejo demografi »iz naslanjača«, ne pa »s terena« in da so na ta način pridobivali le normativne odgovore o občutljivih rodnostnih temah ter proizvedli računalniško obdelane podatke zunaj kakršnegakoli konteksta in prav take mednacionalne primerjave (Kertzer in Fricke 1997: 11–12).

Čeprav je bila antropološka demografija postopno institucionalizirana kot veja demografije, niso zanemarljivi hkratni poskusi motiviranja večjega števila socialnih in kulturnih antropologov za ukvarjanje z demografsko antropologijo. Poskus oblikovanja te antropološke specializacije izhaja iz kritike antropoloških presojevalcev demografije, ki so prepričljivo oporekali epistemološkemu temelju prebivalstvenih raziskav. S tega vidika velja omeniti vsaj dva odmevna zbornika. Prvega, *Umestitev rodnosti: antropologija in demografsko preiskovanje*,⁶ je uredila Susan Greenhalgh leta 1995, drugega, *Antropološka demografija: k novi sintezi*,⁷ pa sta dve leti pozneje uredila Kertzer in Fricke. Cilji prvega zbornika se nanašajo predvsem na poziv antropologom, da bi reprodukcijo prepoznali za pomemben raziskovalni projekt tudi v kulturni antropologiji. Greenhalgh je prepričana, da kljub zanimanju mikrodemografov za antropološko metodologijo (terensko delo) kot nujnim dodatkom obsežnih anketnih raziskav, an-

3 V izvorniku World Fertility Surveys.

4 V izvorniku Working Group on Micro-Approaches to Demographic Research.

5 V izvorniku Committee on Anthropological Demography at International Union for the Scientific Study of Population (IUSSP).

6 V izvorniku *Situating Fertility: Anthropology and Demographic Inquiry*.

7 V izvorniku *Anthropological Demography: Toward a New Synthesis*.

tropologija lahko veliko več prispeva s svojo teorijo: »Ne le zato, ker je današnja demografska teorija šibka, ampak zato, ker je antropologija razvila analitične okvire, ki zagotavljajo vpogled prav v tiste sile, ki so bile spregledane v konvencionalnih demografskih teorijah rodnosti« (1995: 4–5). Ni pretirana ocena, da je na podlagi prispevkov povabljenih avtorjev⁸ oblikovala programsko uvodno poglavje antropologije rodnosti, saj je nanovo konceptualizirala rodnost kot predmet preučevanja skozi podrobno presojo štirih vidikov rodnostne dinamike: kulturo, zgodovino, spol in moč. Morda ni odveč pripomba, da Greenhalgh obravnava naštetje vidike rodnostnega procesa z vidika sodobnega antropološkega teoretiziranja – politične ekonomije, feminizma, študij spolov, družbenega konstruktivizma oz. splošnih pristopov praks.

Kertzer in Fricke sta v nič manj odmevni zbirki razprav ocenjevala zgodovino dela socialnih in kulturnih antropologov, ki so se v svojih študijah kakorkoli zanimali za demografske pojave, in tako identificirala predhodnike demografskih antropologov. Hkrati sta komentirala tudi dela demografov, ki so v svojih raziskovalnih načrtih upoštevali etnografsko evidenco, pri čemer sta upoštevala širši kontekst zgodovine obeh disciplin.

Avtorjem (zlasti antropologom) obeh zbornikov je skupna kritika teorije demografskega prehoda in implicitno teorije modernizacije. Pod kritični drobnogled so vzeli na eni strani domnevi, da je zgodovinska sprememba lahko primerno označena z linearno, dihotomizirano vizijo predindustrijskih in modernih stopenj ter da se premiki v pomenih in praksah reprodukcije dogajajo v vzorcih, ki so v kulturah skupni. Prav tako so kritizirali običajno prakso demografov – zanemarjanje presoj o globalnih in lokalnih neenakostih, ki se kažejo v raznosmernih prebivalstvenih trendih v evro-ameriških in nezahodnih kontekstih. Antropološki kritiki konvencionalnega demografskega podjetja so poudarili potrebo po alternativnem prebivalstvenem preučevanju, ki bo utemeljeno v obravnavi različnih vidikov moči, ki izhajajo npr. iz globalnih odnosov, držav in gospodinjstev. Hkrati zagovarjajo holistično obravnavo integrativnih prebivalstvenih procesov v zgodovinskih, političnoekonomskih in kulturnih okvirih in tako odpirajo nove poti za interdisciplinarno razpravo o rodnosti tudi v antropologiji (prim. Rivkin-Fish 2003: 289).

Demografi prisluhnejo

Leta 1993 so člani Komiteja o antropološki demografiji pri IUSSP v Barceloni organizirali delavnico z naslovom *Novi pristopi k antropološki demografiji*, da bi ocenili položaj antropološke demografije kot demografskega podpolja. Rezultat omenjenega posveta demografov in antropologov je zbornik *Metode in uporabe antropološke demografije*,⁹ ki sta ga leta

1998 uredila Basu in Aaby. Zbornik je namenjen predvsem demografom, da bi se seznanili z na novo nastajajočim poljem antropološke demografije in se vanj dejavno vključili. Čeprav so se zgoraj omenjeni antropologi v svojih delih že pritoževali, da so se nad etnografijami navdušeni demografi bolj zanimali za antropološko metodologijo kot pa teorijo, je pričujoči zbornik (1998) izrazita potrditev te bojazni. Antropološka teorija je samo posredno vpletena kot nujna, in sicer, ko so avtorji zbornika presojali pomen kulturnega in širšega družbenega konteksta kot dopolnila razlag rezultatov, pridobljenih predvsem z demografskimi tehnikami zbiranja podatkov. Sicer pa sta Basu in Aaby že v uvodnem poglavju poudarila, da avtorji zbornika ocenjujejo predvsem »demografov tradicionalni arzenal terenskih metod, analitičnih tehnik in konceptualnih okvirjev« in da priporočajo »antropološki vložek kot sredstvo, ki bo dopolnilo, ne pa nadomestilo ta arzenal« (Basu in Aaby 1998: 2). Hkrati sta poudarila, da je demografija vedno bolj privlačno polje raziskovanja tudi drugega družboslovja, saj se nanaša na številne težave v življenju ljudi. Potemtakem antropologi niso edini med družboslovci, ki lahko prispevajo k izboljšanju kakovosti odgovorov (*ibid.*: 2).

Vedno večja priljubljenost uporabe kvalitativnih metod kot dopolnila tradicionalnih demografskih analiz je spodbudila demografino Obermeyer, da je na letnem srečanju Ameriškega prebivalstvenega združenja¹⁰ leta 1997 v Washingtonu DC organizirala simpozij o Kvalitativnih metodah v prebivalstvenih študijah. Prispevki udeležencev so bili isto leto objavljeni v eminentni demografski reviji *Population and Development Review*. Avtorji prispevkov so razglabljali tako o prednostih kot omejitvah kvalitativne metodologije pri izboljšanju razumevanja prebivalstvenih procesov, saj je, kot je zapisala Obermeyer (1997: 813), popularnost kvalitativnih metod povzročila tako navdušenost nad tovrstnim dopolnilom kot tudi preplah; navdušenost zaradi spodbujanja večdisciplinarnega sodelovanja pri preučevanju demografskih pojavov, preplah pa zaradi poenostavljenih presoj, ki so lahko rezultat nekritične rabe kvalitativne metodologije in posledično površnih analiz. Večina udeležencev se je strinjala, da je nesmiselno pričakovati od demografov, da postanejo antropologi, in obratno, in da je zaradi neprehodnih ontoloških kot tudi epistemoloških razlik med disciplinama bolje, da si zagovorniki uporabe kvalitativnih metod v demografiji prizadevajo za med- in/ali večdisciplinarno sodelovanje kot pa kritiko z zunajdisciplinarni pozicije. Tako so npr. predlagali »mirno koeksistenco« med antropologijo in demografijo (Greenhalgh 1997: 822); pozvali raziskovalce, da oblikujejo ali uveljavijo bolj splošno družbeno teorijo v demografiji, ki ne bo obravnavala kulture le kot enega med parametri demografskega vedenja (Fricke 1997: 827–828); poudarili sugestijo, da lahko ekonomija igra vlogo posrednika med antropologijo in demografijo (Rao 1997: 833); poudarili sodelovanje strokovnjakov več disciplin (Kertzer 1997: 844); in nenazadnje, zagovarjali uporabo manj zahtevnih kvalitativnih tehnik v demografskem

⁸ Nekateri prispevki so prirejena besedila, ki so jih nekateri avtorji zbornika predstavili že na konferenci American Anthropological Association leta 1990, na sekciji: Rethinking Reproduction: Toward a Political Economy of Fertility. Drugo skupino avtorjev pa predstavljajo tisti med antropologi, ki si prizadevajo za oblikovanje demografske antropologije (prim. Greenhalgh 1995: xiv).

⁹ V izvorniku *The Methods and Uses of Anthropological Demography*.

¹⁰ V izvorniku Population Association of America.

preučevanju – fokusnih skupin in intervjujev, češ da sta ti tehniki bolj kot pa klasična antropološka metoda opazovanja z udeležbo združljivi z disciplinarno kulturo demografije (Knodel 1997: 847).

Zdajšnje stanje v antropološki demografiji in demografski antropologiji

Čeprav sta Randall in Koppenhaver (2004) nedavno s pregledom arhiva JSTOR v zvezi z uporabo kvalitativnih podatkov v prebivalstvenih študijah potrdila Knodlovo domnevo (1997) o tem, da demografi v skladu s svojo disciplinarno kulturo prednostno uporabljajo manj zahtevne kvalitativne metode, kot pa je klasično opazovanje z udeležbo, sta hkrati pokazala, da je povečanje uporabe kvalitativnih metod v prebivalstvenih študijah več kot očitno prav v zadnjih petindvajsetih letih (2004: 60).¹¹ Še vedno pa ostaja odprto vprašanje, do katere mere zmore znanstvena disciplina, ki je konvencionalno usmerjena v kvantitativno preučevanje, upoštevati in razumeti kvalitativno metodologijo?

Čeprav se antropološka demografija vedno bolj uveljavlja v prebivalstvenih študijah, se še vedno sooča s pglavitnimi izzivi, kritikami in težavami zaradi različnih epistemoloških in metodoloških tradicij svojih konstitutivnih disciplin. To so potrdili tudi udeleženci delavnice, ki sta jo leta 2005 v Rostocku v Nemčiji sklicali demografiji Bernardi in Hutter v okviru Delovne skupine o antropološki demografiji Evrope pri Evropskem združenju za prebivalstvene študije (EAPS).¹² Cilj pričujočega dogodka je bil, da bi antropologi kot demografi ocenili empiričen, teoretičen in metodološki položaj antropološke demografije v Evropi in perspektivo njenega nadaljnjega razvoja; prispevki udeležencev so bili objavljeni decembra 2007 v posebni številki ugledne demografske revije *Demographic Research*.¹³

Večina avtorjev je opozorila na »tipične predsodke« predstavnikov obeh disciplin: demografi naj bi bili pogosto zmedeni zaradi določenih vidikov antropološke dejavnosti, kot je npr. sekundarna vloga preverjanja teorij, kritična obravnava univerzalnih analitičnih kategorij in konceptov in empirično osredotočanje na študije primerov, ki niso utemeljene na reprezentativnih vzorcih. Nasprotno pa antropologi dvomijo v statistično reprezentativnost in primerljivo naravo podatkov, zbranih v standardiziranih anketnih raziskavah, in očitajo

demografom, da namenljajo premalo pozornosti presojam o veljavnosti podatkov, analitičnim modelov ter njihovim razlagam (Bernardi in Hutter 2007: 542).

Metodologija je na prvi pogled še vedno najbolj sporno žarišče med disciplinami. Antropologi oporekajo demografom avtomatični prenos antropoloških metod v demografsko raziskovanje brez razumevanja antropološke epistemologije. Taka raba je po njihovem prepričanju protiproduktivna, saj ustvarja vtis, da je metodologija neodvisna od teorije. Ali povedano s primerom Johnson-Hanks: V svojem poskusu oblikovanja integrativnega intelektualnega programa na preseku med antropologijo in demografijo¹⁴ je Johnson-Hanks kritizirala standardno domnevo demografskih pristopov v raziskavah o rodnosti, da je padeč rodnosti rezultat eksplicitnih reproduktivnih namenov posameznikov (Johnson-Hanks 2007: 7). Prepogosto naj bi se predpostavljalo, da so reproduktivni nameni ljudi vselej usmerjeni k celotnemu številu otrok, da so nespremenljivi v toku življenja in jasno artikulirani v kontekstu intervjuja ali anketne raziskave. Tak model »preprostega razmišljanja« je Johnson-Hanks ilustrirala s spodnjo enačbo, pri čemer so oznake v oklepajih komplikacije, ki jih povzročajo manjša plodnost (PI), nehotene zanositve (N), iskanje partnerja (P), želeni spol (S) in konflikt, ki izhaja iz usklajevanja dela in družine (K).

končna rodnost = nameravana končna rodnost (PI, N, Pa, S, K)

Model naj bi predpostavljala posameznika z jasno artikuliranimi stabilnimi nameni, ki so prevedeni v rodnostne izide z napakami, ki jih razložijo PI, N, Pa, S, K. Johnson-Hanks ne oporeka primernosti modela za t. i. agregatno raven analize, dvomi pa v njegovo veljavnost na ravni posameznika (*ibid.*: 7). Pri tem se sklicuje na nedavne študije, ki so pokazale, da ni nujno, da imajo ljudje eksplicitne načrte svojih reproduktivnih dejanj; te načrte lahko spreminjajo še preden jih uredničijo, pa tudi dejanja z reproduktivnimi izidi imajo lahko druge funkcije. Kot vztraja Johnson-Hanks (2007: 8), so prav napake, komplikacije in dvoumnosti temeljne smernice sodobne kulturne antropologije, kajti raziskovalna vprašanja se ne nanašajo na odgovore, do kakšne mere so družbeni akterji zmožni učinkovito prevesti svoje nespremenljive namene v konkretno dejanje, ampak bolj na odkrivanje družbenega ozadja oblikovanja takih aspiracij, navad in namenov pri ljudeh. Prav način presoje človeškega delovanja pri demografih in antropologih se kaže Johnson-Hanks kot radikalen in neizogiben konflikt med disciplinami, saj oba modela predpostavljata povsem nasprotno izhodišče za analizo. Po njeni oceni je naloga antropološke demografije prav gradnja takih teoretičnih pristopov, ki se bodo ukvarjali hkrati s statističnimi zakonitostmi in kulturnimi pomeni (str. 8).

Seveda je gradnja družbene teorije na preseku dveh disciplin, ki se v epistemoloških izhodiščih radikalno razhajata,

11 Avtorja sta pregledala arhiv JSTOR v zvezi z revijami o prebivalstvenih študijah, pri čemer sta analizirala povzetke in ključne besede o kvalitativnem preučevanju v prispevkih, ki so bili objavljeni do leta 1990 in po njem. Do leta 1990 se je večina člankov nanašala na antropološke ali etnografske metode, od leta 1990 pa je njihovo število ostalo konstantno, medtem ko se je bistveno povečalo število takih, ki so uporabili druge kvalitativne metode, zlasti fokusne skupine in globinski intervju (Randall in Koppenhaver 2004: 59–62).

12 V izvorniku Working Group on Anthropological Demography of Europe of the European Association for Population Studies (EAPS).

13 Prispevki avtorjev: L. Bernardi in I. Hutter; C. Bledsoe, R. Houle in P. Sow; E. Coast, K. Hampshire in S. Randall; A. Fleischer; K. Georgiadis; P. Heady (dva prispevka); J. Johnson-Hanks; M. Mynarska in L. Bernardi; C. Rossier so dostopni na spletnem naslovu: <http://www.demographic-research.org/Volumes>.

14 Drug poskus utemeljitve skupnega teoretičnega okvirja, ki bi »spravil« antropologe z demografijo, je primer teorije družbene izmenjave, ki jo je Heady (2007) oblikoval za razumevanje demografskega vedenja, še posebno poroke in rodnosti.

	Demografija	Antropologija
Zastavljata različna vprašanja	Katere so determinante ...? Kako močan je vpliv x, y in z na specifične izide? V čem se populacija p razlikuje od populacije q? Kako lahko kvantificiramo determinante teh razlik?	Kakšna je družbena konstrukcija ...? Kako lahko razumemo ...? Kako x deluje? Kakšen je (lokalni) pomen x, y? Kako ljudje zaznavajo/prakticirajo x, y? Kaj lahko razloži ta zaznava/praksa?
Uporabljata različne metode strategije vzorčenja	Anketne raziskave, neposredna vprašanja, statistične analize, vzorčni okvir, znano verjetnost, da bo vključen, naključni vzorci, obsežni vzorci.	Opazovanje z udeležbo, intervjuji, diskurzivna in nartivna analiza, mediji, življenjske zgodovine, ključni informatorji, snežna kepa, majhno število dobro obveščenih vprašancev.
Različni pristopi k zbiranju/analizi podatkov	Kvantitativni podatki: vse je izraženo v zaprtih kategorijah. Odgovori so primerne reprezentacije. Protislovja so zavržena kot napake. Natančne definicije v izogib protislovjem. Zanesljivost, gotovost, objektivnost in ponovljivost. Domneva, da je odnos med tem, kar ljudje govorijo in delajo, neproblematičen.	Ni prednostne perspektive ali besednjaka. Analiza družbenih pojavov je pomenska. Odgovori se spreminjajo v času, prostoru, specifičnem kontekstu. Odkriva nasprotja in protislovja in jih ne opušča kot napake. Odnos med pripovedjo in prakso je manj odkrit. Znanje ni vrednostno nevtralnno, ampak umeščeno v odnose moči.
Raziskovalca različno umeščata v raziskovalno okolje	Raziskovalci so redko vključeni v pridobivanje podatkov na terenu. Tisti, ki pridobivajo podatke na terenu, imajo nižji položaj, so slabše plačani, manj izobraženi, najmanj razumejo namen zbiranja podatkov. Vprašanja so preverjena v pilotski raziskavi, prevedena in ponovno prevedena. Podatki dvakratno vneseni in prečiščeni; malo pozornosti namenjene vprašanju, kaj se je dejansko zgodilo z vidika intervjuja. Domneva, da bo dovolj izobražen raziskovalec sproduciral enake podatkovne izide.	Raziskovalci sami zbirajo podatke. Prednostno je učenje jezika, da bi razumeli emske kategorije. Zelo je občutljiv za interakcije s preučevancem: moč, spol, <i>insider/outsider</i> . Intimna raziskovalčeva refleksija.
O raziskavi različno poročata	Seminarji/konference – prezentacije, <i>Power Point</i> , grafi, tabele. Jezik je le sredstvo sporočanja objektivne realnosti. Objave v revijah.	Seminarji/konference z ustnim branjem prispevkov – jezik izraža ideje. Objave v zbornikih/avtorskih monografijah/monografijah.

Seznam najbolj običajnih metodoloških razhajanj med demografijo in antropologijo (Coast, Hampshire in Randall 2007: 508).

zelo ambiciozna naloga. V tem oziru lahko med oblikovalci antropološke demografije identificiramo vsaj tri smeri prizadevanj. Redki raziskovalci skušajo oblikovati povsem novo družbeno teorijo, ki bo zadovoljila tako antropologe kot demografe (npr. Heady 2007; Johnson-Hanks 2007). Nekoliko več je takih, ki dvomijo v uskladitev disciplinarnih neprehodnosti; večinoma jih najdemo med zagovorniki »alternativnih demografij« (npr. Scheper-Hughes 1997; Carrie Douglass idr. 2005) ali pa mikrodemografije (Knodel 1997). So tudi taki, ki verjamejo v oblikovanje nove teorije na podlagi sodelovanja raziskovalcev različnih ozadij v disciplinarno »mešanih« skupinah, ki so zmožne proizvajati večravske analize – od statističnih analiz na evropski do etnografij na lokalni ravni v eni sami raziskavi (npr. Kertzer idr. 2006).

Večina zagovornikov antropološke demografije pa še vedno vztraja pri tem, da je za oblikovanje nove družbene teorije, ki bo zmožna pojasniti demografska gibanja prebivalstva tako, da bosta zadovoljna demograf in antropolog, nujno najprej

opredeliti razhajanja med disciplinama in šele nato določiti skupna izhodišča za oblikovanje teorije (Johnson-Hanks 2007: 5). Tako bi morda presegli predstavo tistih demografov, ki verjamejo v neproblematično izposojanje metode brez teorije, kot da sta povsem neodvisni druga od druge. Če je bistvena komponenta antropološke metode »samorefleksija« ali zavedanje o lastni politiki, je ne moremo enostavno (raz)ločiti od logike, ki jo utemeljuje.

S tega vidika je korak naprej v gradnji antropološke demografije gornji seznam najbolj običajnih metodoloških razhajanj med demografijo in antropologijo, ki ga v celoti povzemam (Coast, Hampshire in Randall 2007: 508).

Sklep

Če so mikrodemografije kot predhodniki antropološke demografije v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja ugotovili, da so za razumevanje demografskega vedenja v državah v razvoju poleg standardiziranih podatkov nujni tudi

»spremljevalni terenski podatki«, kar jih je usmerilo k »izpsoji« kvalitativnih tehnik pri antropologiji, so jim socialni in kulturni antropologi očitali prav lahkotnost takega početja. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so začeli bolj sistematično pisati o vlogi antropologije v prebivalstvenih študijah in opozorili na neantropološko opredeljen koncept kulture – za demografe ene med spremenljivkami rodnostnega vedenja, ki se je v princetonskem rodnostnem projektu pokazala kot pomembno povezana z zgodovinskim padcem rodnosti v Evropi. Usmeritev demografov k preučevanju »demografsko opredeljene kulture na antropološki način« – z uporabo nekaterih kvalitativnih tehnik preučevanja brez upoštevanja epistemoloških izhodišč – so antropologi sprva označili za neakademsko. Vztrajali so, da so metode in teoretična izhodišča ontološko povezana:

Metode, ki imajo skupne formalne lastnosti lahko pomenijo različne stvari v različnih disciplinah zaradi spreminjajočih se intelektualnih zgodovin in kultur, v katere so metode vstavljene [...] V dveh poljih so kvalitativne metode kvalitativno različne (Greenhalgh 1997: 820).

Kazalo je, da bodo demografi še naprej uveljavljali antropološko demografijo, t. j. konvencionalno demografsko preučevanje skupaj z dodanimi kvalitativnimi tehnikami preučevanja ob nespremenjenih teoretičnih izhodiščih. Antropologi pa so svoje napore usmerili bolj v uveljavljanje rodnosti kot eksplicitnega predmeta preučevanja v socialni in kulturni antropologiji ter se zavzemali za oblikovanje demografske antropologije.

Desetletje pozneje se na demografsko antropologijo vedno bolj gleda kot na skupno prizadevanje demografov in antropologov ne glede na številna prej opredeljena razhajanja. Obe disciplini se zanimata za iste vsebine in dogodke, čeprav so načini njihovega razumevanja različni. Za antropologe so isti dogodki razumljeni kot kulturno specifični, nasprotno pa se v demografiji istovrstni dogodki obravnavajo kot zamenljivi – eno rojstvo ali smrt sta isti kot katerikoli drugi; razlikujeta se le glede posebnih značilnosti, kot so starost ali spol. Za demografe pomeni analiza na individualni ravni uporabo podatkov na individualni ravni, da bi se preučevalo agregate, pri čemer izjeme iz analize izključujejo – te razumejo kot funkcijo napake na določeni ravni podatkov. Nasprotno antropologi uporabljajo izjeme, da bi razumeli pravila. Za demografe je primerjava temeljno orodje analize in je vključena v statistično metodologijo, antropologi pa se običajno izogibajo primerjavi zaradi bojazni pred dekontekstualizacijo človeškega vedenja (Coast, Hampshire in Randall 2007: 505–506; Georgiadis 2007: 2–5).

Kaže, da je prihodnost antropološke demografije še vedno uganka. Prizadevanja demografov in antropologov so vidna tako v smeri večdisciplinarnega sodelovanja, t. j. vztrajanja pri svojih disciplinarnih epistemologijah ob hkratnem sodelovanju v skupnem raziskovalnem projektu, kot tudi v poskusih preseganja disciplinarnih meja in gradnji družbene teorije na preseku obeh disciplin. Še vedno pa je trenutno največji delež sodelovanja opazen na vmesni poti med omenjenima usmeritvama, ko vsaka disciplina obvešča drugo na vseh rav-

neh raziskovalnega projekta, ne da bi bil vsak udeleženev v projektu ekspert v obeh disciplinah (prim. Coast, Hampshire in Randall 2007: 499–502). Morda pa je prihodnost v smeri, ki jo Bernardi in Hutter vidita danes: »Antropološka demografija napreduje kot specialnost tako v antropologiji kot tudi demografiji« (2007: 560).

Viri in literatura

- BASU, Alaka Malwade in Peter Aaby: Introduction: Approaches to Anthropological Demography. V: Alaka Malwade Basu in Peter Aaby (ur.), *The Methods and Uses of Anthropological Demography*. Oxford: Clarendon Press, 1998, 1–21.
- BERNARDI, Laura in Inge Hutter: The anthropological demography of Europe. *Demographic Research* 17/2, 2007, 539–566.
- COAST, Ernestina E., Katherine R. Hampshire in Sara C. Randall: Disciplining anthropological demography. *Demographic Research* 16/1, 2007, 493–518.
- DOUGLASS, Carrie B. (ur.): *Barren states: The Population »Implosion« in Europe*. Oxford in New York: Berg, 2005.
- DOUGLASS, Carrie B., Rebecca Nash, Susan L. Erikson in Anna Lim: Introduction. V: Carrie B. Douglass (ur.), *Barren states: The Population »Implosion« in Europe*. Oxford in New York: Berg, 2005, 1–28.
- FRICKE, Tom: The Uses of Culture in Demographic Research: A Continuing Place for Community Studies. *Population and Development Review* 23/4, 1997, 825–832.
- FRIEDLANDER, Dov, Barbara S. Okun in Sharon Segal: The demographic transition then and now: Processes, perspectives, and analyses. *Journal of Family History* 24/4, 1999, 493–533.
- GEORGIADIS, Katerina: Anthropological Demography in Europe: Methodological lessons from a comparative ethnographic study in Athens and London. *Demographic Research* 17/2, 2007, 1–21.
- GREENHALGH, Susan: Toward a Political Economy of Fertility: Anthropological Contributions. *Population and Development Review* 16/1, 1990, 85–106.
- GREENHALGH, Susan: Anthropology theorizes reproduction: Integrating practice, political economic and feminist perspectives. V: Susan Greenhalgh (ur.), *Situating Fertility. Anthropology and demographic inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995, 3–28.
- GREENHALGH, Susan (ur.): *Situating Fertility. Anthropology and demographic inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- GREENHALGH, Susan: The Social Construction of Population Science: An Intellectual, Institutional, and Political History of Twentieth Century Demography. *Comparative Studies in Society and History* 38(1), 1996, 26–66.
- GREENHALGH, Susan: Methods and Meanings: Reflections on Disciplinary difference. *Population and Development Review* 23/4, 1997, 819–824.
- HEADY, Patrick: Fertility as a process of social exchange. *Demographic Research* 17/16, 2007, 465–495.
- HODGSON, Dennis: Demography as Social Science and Policy Science. *Population and Development Review* 9/1, 1983, 1–34.
- JOHNSON-HANKS, Jennifer: What kind of theory for anthropological demography? *Demographic Research* 16/1, 2007, 493–518.
- KERTZER, David I.: Qualitative and Quantitative Approaches to Historical Demography. *Population and Development Review* 23/4, 1997, 839–846.
- KERTZER, David I. in Tom Fricke (ur.): *Anthropological Demography. Toward a New Synthesis*. Chicago in London: The University of Chicago Press, 1997.
- KERTZER, David I. in Tom Fricke: Toward an Anthropological Demography. V: David I. Kertzer in Tom Fricke (ur.), *Anthropological Demography. Toward a New Synthesis*. Chicago in London: The University of Chicago Press, 1997, 1–35.
- KERTZER, David I., Michael J. White, Laura Bernardi in Giuseppe Gabriel-

li: Toward a Better Theory of Very Low Fertility: Lessons from Italy. Paper presented at the Population Association of American 2006 meetings Los Angeles, <http://paa2006.princeton.edu/download.aspx?submissionId=60187>.

KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška: Rodnost, etničnost in nacija: razmisleki o preučevanju demografskih značilnosti nacionalnih populacij. *Razprave in gradivo* (1990), št. 50/51, 2006, 184–210.

KNODEL, John: A case for Nonanthropological Qualitative Methods for Demographers. *Population and Development Review* 23/4, 1997, 847–853.

OBERMEYER, Carla Makhlof: Qualitative Methods: A Key to a Better Understanding of Demographic Behavior? *Population and Development Review* 23/4, 1997, 813–818.

RANDALL, Sara in Todd Koppenhaver: Qualitative data in demography: The sound of silence and other problems. *Demographic Research* 11/3, 2004, 57–94.

RAO, Vijayendra: Can Economics Mediate the Relationship Between Anthropology and Demography? *Population and Development Review* 23/4, 1997, 833–838.

RIVKIN-FISH, Michele: Anthropology, Demography, and the Search for a Critical Analysis of Fertility: Insights from Russia. *American Anthropologist* 105/2, 2003, 289–301.

SCHEPER-HUGHES, Nancy: Demography without Numbers. V: David I. Kertzer in Tom Fricke (ur.), *Anthropological Demography. Toward a New Synthesis*. Chicago in London: The University of Chicago Press, 1997, 201–222.

SZRETER, Simon: The Idea of Demographic Transition and the Study of Fertility Change: A Critical Intellectual History. *Population and Development Review* 19/4, 1993, 659–702.

Anthropological Demography: A Failed Merger of Anthropology and Demography?

Examined is the derivation of anthropological demography as a subfield of demography and its recognition since the 1970s. Based on her analysis of the grounds for the formation of this specialized demographic field and its growing recognition during the period of the implementation of the Princeton European Fertility Project and the World Fertility Survey the author posits that in the 1990s an interest in a more systematic research of demographic sources increased within the field of social and cultural anthropology as well.

The dilemma that presents the nucleus of this article is as follows: will anthropological demography become widely recognized as a new discipline situated at the cross section of two old, well-established ones, that is demography and anthropology, or is it merely going to represent a specialized segment within each of the two disciplines, which is a more likely scenario? In either case, both demographers as well as anthropologists are trying to define the differences and the similarities between the two disciplines, both from the viewpoints of methodology and of epistemology. It is on these foundations that it will be possible to more realistically assess the future development of anthropological demography and/or demographic anthropology.

